

JOHDANTO

Talous voidaan nähdä työkaluna, jolla niukat resurssit saadaan hyödylliseen käyttöön. Talous tarkoittaa ihmisten välistä kanssakäymistä ja instituutioita, jotka liittyvät hyödykkeiden tuotantoon, jakeluun, vaihtoon ja kulutukseen. Toisin sanoen taloudessa yksilöt ja yhteisöt päättävät, mitä resursseja käytetään ja kuinka paljon, miten työt halutaan jakaa ja miten yhteistyön hyödyt jaetaan ihmisten kesken. Tyypillisessä modernissa taloudessa tuotetaan valtava määrä erilaisia tuotteita ja palveluja – muun muassa elintarvikkeita, terveydenhoitopalveluita, työkaluja, ohjelmistoja, soittimia ja kulttuuria. Tähän tarvitaan työvoimaa, luonnonvaroja, koneita ja työvälineitä. Ihmisten vastuualueet taloudessa vaihtelevat, työtehtävät ovat erilaisia, ja ihmiset myös saavat työpanoksistaan eritasoisia tuloja. Modernissa taloudessa on siis erilaisia asemia, jotka määrittelevät yksilön eri rooleja taloudessa.

Toimivassa taloudessa tuotetaan sopivassa määrin tarpeellisia tuotteita ja palveluja. Tuotteiden on myös päädyttävä oikeisiin paikkoihin. Esimerkiksi suuret jäätelöerät talvella tai

puutarhaletkut musiikkikaupan hyllyillä ovat selviä virheitä tuotteiden ja palveluiden kohdentamisessa, koska tarjonta ei näissä tapauksissa todennäköisesti vastaa kelpollisesti kysyntään. Tuotteita ei pidä myöskään tuottaa liikaa, sillä kaikki tuotetaan jonkin toisen kustannuksella. Sama työntekijöiden aika olisi nimittäin voitu käyttää vapaa-aikaan tai jonkin muun asian tuottamiseen. Myös raaka-aineet olisivat voineet olla hyödyksi jonkin tarpeellisemman tuotteen tekemisessä.

Ketkä taloudessa tuottavat ja kuinka paljon? Miten hinnat määräytyvät? Mihin tuotteet päätyvät? Näitä tuotannon järjestelyjä kutsutaan taloussanastossa allokaatioksi eli kohdentamiseksi. Lyhyesti sanottuna allokaatio muodostaa tuotannon ja kulutuksen ohella jokaisen modernin talousjärjestelmän perustan.

Tuotannon, allokaation ja kulutuksen tulee pelata taloudessa yhteen siten, että ihmisten usein ristiriitaisetkin toiveet ja tavoitteet täyttyvät mahdollisimman hyvin. Toimivassa taloudessa niukat resurssit käytetään mahdollisimman tehokkaasti hyödyksi ja yhteisön jäsenten mieltymysten mukaisesti. Esimerkiksi yksilöiden työpanoksia ja luonnonvaroja olisi syytä tuhjata mahdollisimman vähän. Samoin tuotannon ja kulutuksen tulisi minimoida haitalliset sivuvaikutukset ympäristön ja ihmisten hyvinvointiin.

TALOUSJÄRJESTELMISTÄ

Taloudessa resurssien kohdentaminen pohjautuu talouden instituutioihin. Käytännössä erilaisissa järjestelmissä on suurta vaihtelevuutta, mutta perusideat allokaatiojärjestel-

män takana määrittävät pitkälti talouden rakenteet. Toisin sanoen resursseja kohdentavat instituutiot vaikuttavat merkittävästi kaikkeen talouden toimintaan. Tunnetuimmat allokaatioinstituutiot ovat markkinakilpailu ja keskussuunnittelu. Verrattain uusi idea on kuluttajien ja tuottajien välinen demokraattinen suunnittelu, jota käsitellään tässä kirjassa tarkemmin.

Yhdysvaltoja käytetään usein esimerkkinä markkinakilpailusta ja Neuvostoliittoa keskussuunnittelusta. Pohjoismaiden sekatalous on puolestaan yhdistelmä markkinakilpailua ja keskussuunnittelua. On tärkeää huomata, että kaikki nykyiset kansantaloudet ovat omanlaisia sekoituksiaan markkinakilpailusta ja keskussuunnittelusta. Sekataloudeksi kutsuttu nykymalli sisältää siis sekä kapitalistisia piirteitä (markkinakilpailu, tuottavan omaisuuden yksityisomistus, yksityisyrietykset) että sosialistisia piirteitä (vapaat julkiset palvelut, tulo- ja ympäristöverot, työläinsäädäntö).

Myös suuryrityksissä on sekatalouden piirteitä. Yksityisyrietykset kilpailevat keskenään markkinoilla, mutta useimpien yritysten sisällä resursseja kohdennetaan kuitenkin markkinakilpailun sijaan keskussuunnittelun keinoin. Nykytaloudessa suuryritysten liikevaihto on jo pienten tai keskikokoisten kansantalouksien luokkaa, joten globaalissa taloudessa yritysten sisäisen suunnittelun merkitys on kasvanut.

Valtiot ovat kohdentaneet resursseja julkisella sektorilla pääosin keskussuunnittelulla, vaikka erityisesti valtion rahoittama markkinaehtoinen palvelutuotanto onkin lisääntynyt viimeisen parin vuosikymmenen aikana. Markkinakilpailusta ja

keskussuunnittelusta on olemassa lukuisia erilaisia variaatioita ja sovelluksia.

Demokraattisen suunnittelun idea on tuore, mutta siitä on olemassa esimerkkejä sekä julkiselta että yksityiseltä sektorilta. Esimerkiksi osallistavaa budjetointia on hyödynnetty monissa maissa osana julkisen sektorin varojen kohdentamista. On myös olemassa yrityksiä, joiden sisäinen rakenne perustuu demokraattiseen suunnitteluun, vaikka ne kilpailevatkin markkinoilla ulkoisesti. Demokraattisen suunnittelun hyödyntäminen on asteittain lisääntynyt, mutta sen merkitys on ollut tähän asti vähäinen moderneissa talouksissa.

Vaikka nykytaloudessa on monia erilaisia variaatioita, voidaan kuitenkin esittää kolme erilaista tapaa järjestää talouden toiminta.

- Markkinoilla ostajat ja myyjät käyvät hajautetusti kauppaa keskenään, mikä asettaa tuotteille ja palveluille hinnat. Talousopin perusteiden kysynnän ja tarjonnan laissa esitetään, että hinta määräytyy parhaaksi mahdolliseksi, kun kysyntä ja tarjonta kohtaavat. Nämä hintasignaalit ottavat huomioon myyjän ja ostajan toiveet, mutta kaupankäynnin vaikutukset ulkopuolisiin jäävät hinnoissa huomiotta. Markkinateoriassa jokainen tavoittelee henkilökohtaista etuaan ja näiden erillisten pyrkimysten yhteisumma määrittelee talouden kokonaistoiminnan.
- Keskussuunnittelussa suhteellisen pieni suunnittelijoiden joukko arvioi talouden potentiaalin ja ilmoittaa jokaisen tuotteen ja palvelun tuotantomäärät sekä jakamisen ih-

misten kesken. Suunnittelijat kehittävät itse hintasignaalit ilman vuorovaikutteista prosessia. Suunnittelijoiden ohjeistus määrittää yhteiskunnan taloudellisen kokonaistoinnin.

- Demokraattisessa suunnittelussa hinnat muodostuvat kuluttajien ja tuottajien jatkuvassa vuorovaikutuksessa. Hintasignaalit hioutuvat tarkemmiksi ja kysyntä kohtaa tarjonnan yritysten alati päivittyvien tuotantosuunnitelmien avulla. Hintasignaalit sisältävät tuotannon ja kulutuksen haittavaikutukset, sillä myös muilla kuin ostajilla ja myyjillä – esimerkiksi tuotannon päästöistä kärsivillä ihmisillä – on vapaus vaikuttaa tuotannon tapoihin.

Tämä teos käsittelee näistä kolmesta vähiten tunnettua järjestelmää, demokraattista suunnittelua. Osallisuustaloudeksi kutsumani malli on pitkälle harkittu esimerkki tällaisesta taloudesta. Osallisuustaloudessa yritykset toimivat vapaasti työntekijöidensä päätösvallassa, eivätkä ole työnantajan tai komissaarin määräysvallan alaisina. Yritykset ja kuluttajat suunnittelevat itse omaa toimintaansa turvautumatta sen enempää keskusjohtoiseen suunnitteluun kuin markkinoihinkaan. Tässä teoksessa vastataan tärkeisiin kysymyksiin: Miten osallisuustalous voisi toimia tehokkaasti ja oikeudenmukaisesti? Miksi se ei johtaisi loputtomiin väittelyihin pitkästyttävissä kokouksissa? Miten se motivoisi ihmisiä työskentelemään ahkerasti ja yrityksiä innovoimaan? Miten se suojelisi ympäristöä paremmin kuin mikään tähänastinen talousjärjestelmä?